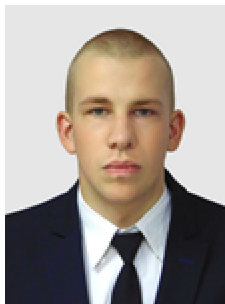

УДК 343.35
DOI: 10.31733/2078-3566-2020-3-232-239

Надія ФІСУНЕНКО©
кандидат економічних наук

Павло ТКАЧЕНКО©
здобувач вищої освіти

Альбіна КУЗЬМЕНКО©
здобувач вищої освіти

(Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ)

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРОЯВІВ ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Проаналізовано злочинність у сфері економічної та господарської діяльності. Подано кримінологічну характеристику, кількісно-якісні показники злочинності, визначено заходи запобігання таким злочинам. З'ясовано особливості та обґрунтовано кримінально-правовими засобами суб'єкт економічних злочинів та прояви тіньової економіки, виявлено причини та фонові явища поширення злочинних проявів. Обґрунтовано причини та умови здійснення окремо взятого злочину, визначено заходи щодо протидії злочинності, зокрема спеціально-кримінологічні заходи запобігання злочинам у сфері економіки.

Ключові слова: кримінологічна профілактика, економічна злочинність, захист економіки кримінально-правовими засобами, тіньова економіка, протидія економічним злочинам, спеціально-кримінологічне запобігання злочинам у сфері економіки.

Постановка проблеми. На сьогодні в умовах реформації та побудови нової структури економіки особливим постає питання усунення недоліків, які спричиняють порушення мікроклімату в економічному середовищі. Для більш детального виявлення проблеми слід вивчити питання тіньової економіки, мету здійснення економічних злочинів, способів і методів проникнення в діяльність економічного розвитку держави. Відповідно до статистики наведених економічних злочинів та злочинних проявів, першочерговою потребою є вивчення кримінологічної характеристики проявів тіньової економіки та побудова цілісної системи запобігання злочинам. Діяльність у сфері тіньової економіки призводить до порушення чинного законодавства та становить суспільно небезпечну дію. У зв'язку з цим створені та реформовані вкотре органи захисту економіки мають бути доцільно використані в процесі протидії економічній злочинності, а з боку органів прокуратури має вестись суровий нагляд за додержанням законодавства та координацією правоохоронних органів.

Метою статті є дослідження кримінологічної характеристики проявів тіньової економіки, економічної злочинності, їх причинних комплексів та кількісно-якісних показників, які в подальшому дадуть можливість виокремлення методів протидії економічній злочинності та дієвих, ефективних заходів запобігання злочинам у сфері економіки.

Аналіз публікацій, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми. Пробле-

---

© Фісуненко Н. О., 2020
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-3985-7813>
fisunenkon@gmail.com
© Ткаченко П. І., 2020
paul_dp@ukr.net
© Кузьменко А. О., 2020
albinakuzmenko1996@gmail.com

ми тіньової економіки досліджували й зарубіжні, і вітчизняні науковці. Теоретичні та методичні основи тіньової економічної діяльності суб'єктів господарювання аналізував у своїх працях З. С. Варналій [1], криміналістичним засобом протидії тіньовій економіці присвячені праці В. А. Журавель [4, с. 48], на проблематиці економічної злочинності та її подоланні акцентували такі видатні вітчизняні науковці, як А. М. Бандурка, О. Г. Дрьоміна та інші.

Виклад основного матеріалу. Під час аналізу секторів економіки держави простежується пригнічення деяких їх аспектів у процесі відтворення та реалізації концепції поліпшення політичного та соціально-економічного становища, а отже, актуальним постає питання реалізації та здійснення реформації у сфері економіки.

Вивчення економічних відносин суб'єктів господарювання неможливе без держави і права в цих процесях, адже формування та функціонування зростаючої економіки залежить від ефективності її правового регулювання. З іншого боку, тип держави і права багато в чому залежить від рівня розвитку економіки, яка є основою життєдіяльності суспільства.

Отже, питання функціонування національної економіки як суспільно важливої сфери діяльності та розвитку держави напряму залежить від нормотворчості та ефективного забезпечення нормативно-правового регулювання цієї сфери. Тобто першочергово слід приділити увагу проблемам саме тіньової економіки, яку слід досліджувати не тільки з економічної точки зору, але доцільно враховувати і юридичні аспекти відповідно до теорії кримінологічного запобігання.

У своїх дослідженнях А. В. Сірко наголошує, що «тіньова економіка – це економічна діяльність, суб'єкти якої уникають офіційного обліку та сплати податків» [10, с. 226]. У свою чергу З. С. Варналій акцентує, що «тіньова економіка – це економічна діяльність суб'єктів господарювання, яка не враховується, не контролюється і не оподатковується державою і/або спрямована на отримання доходу шляхом порушення чинного законодавства» [1, с. 29].

Подаючи характеристику тіньової економіки, А. В. Сірко поділяє її на три види, а саме: неформальна економіка, прихована економіка та кримінальна економіка. У ході розгляду акцентованої проблеми актуальним постає трактування термінологічної конструкції «кримінальна економіка» [10, с. 226]. Розкриваючи зміст поняття, науковець стверджує, що «кримінальна економіка – це протиправна (злочинна) діяльність у вигляді фінансових афер, крадіжок, контрабанди, хабарництва, наркобізнесу, сутенерства, рекету, торгівлі людьми тощо. Таку економіку називають «чорною» економікою, позаяк у ній нелегальні як доходи, так і витрати» [10, с. 226].

Тіньова економіка є однією з найбільших перешкод для розвитку конкурентоспроможності країни, зростання соціальних стандартів життя населення та інтеграції в європейське співтовариство. Вона є відображенням активної криміналізації економічних процесів, високої корупційності органів державної влади та низької правової й податкової культури юридичних та фізичних осіб.

Наступним кроком дослідження з'ясуємо, що породжує тіньову економіку. Як стверджують у колективній праці О. Авдєєв, А. Васильєв та ін., «економічна злочинність – це негативне соціальне явище, яке живить тіньову економіку та суттєво впливає на рівень економічної безпеки держави, завдаючи їй суттєві матеріальні збитки» [7, с. 207]. Науковці також виділяють основні ознаки економічної злочинності, а саме: «економічна злочинність виникає у сфері управління державним або приватним майном і пов'язана з використанням службового становища з корисливими намірами; економічна злочинність стримує розвиток ринкових відносин, вільної конкуренції, а в кінцевому підсумку – підриває основи економічної безпеки держави; вона виступає підґрунтям «тіньової» економіки та стимулює корупцію і організовану злочинність; включає в себе переважно умисні суспільно-небезпечні діяння, які вчинюються особами, які включені в систему економічних відносин (переважно – це службові особи); заподіює значні матеріальні збитки; викликає соціальну нестабільність, зневіру законослухняних громадян у спроможність держави захистити їхні інтереси» [7, с. 207].

Отже, аналізуючи дослідження науковців, не можна не погодитися з тим, що ознакою економічної злочинності є заподіяння шкоди економічним інтересам держави і громадян, що охороняються законом, шляхом розкрадань, господарських і корисливих посадових злочинів. Відмінна риса економічних злочинів полягає в тому, що їх учиняють спеціальні суб'єкти – посадові й матеріально відповідальні особи, а не сто-

ронні для об'єкта керування люди, включені в систему економічних відносин, на які вони посягають.

Під час вивчення цієї проблеми слід з'ясувати кримінологічну характеристику злочинів у сфері національної економіки. Як стверджують дослідники, в Україні зареєстрована інформація щодо економічних злочинів, яка складає більше 40 % усіх статистичних даних порівняно з іншими видами злочинів, тому не дивно, що питання запобігання економічним злочинам стає актуальним для сьогодення. У структурі злочинів економічної спрямованості третину становлять посягання на власність, до 20 % – злочини у сфері господарської діяльності, і майже половину – злочинні дії з використанням службових повноважень [12, с. 202].

Згідно зі статистичними даними Генеральної прокуратури України, за останні роки в країні спостерігається тенденція до зростання тяжкості економічних злочинів, адже до 40 % злочинів цього виду належать до категорії тяжких. Також не слід забувати про латентність окремих видів злочинів, скоєних у сфері економіки, оскільки серед протиправних посягань на власність близько 55 % становлять латентні злочини, а серед посягань, пов'язаних із податками, – понад 95 %. Серед злочинів, скоєних у сфері підприємництва, значне місце посідають протиправні дії працівників і посадовців правоохоронних органів, що породжує латентність злочинності в цій сфері [5].

У 2016 році вперше з'явилася у вільному доступі статистична інформація Генеральної прокуратури України про кримінальні правопорушення, учинені на підприємствах, в установах, організаціях за видами економічної діяльності відповідно до ст. 199–235 ККУ. Статистичні дані про злочини у сфері господарської діяльності за 2016–2019 рр. подано в табл. 1.

Таблиця 1

Аналіз злочинів у сфері господарської діяльності*

Види економічних злочинів	Роки			
	2016	2017	2018	2019
Виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою використання при продажу товарів, збуту або збут підроблених грошей (ст. 199 ККУ)	1316	1022	1256	1356
Заняття гральним бізнесом (ст. 203–2 ККУ)	964	469	501	512
Фіктивне підприємництво (ст. 205 ККУ)	681	784	792	815
Легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом (ст. 209 ККУ)	159	243		
Нецільове використання бюджетних коштів (ст. 210 ККУ)	15	21	23	29
Ухилення від сплати податків та зборів (ст. 212 ККУ)	1203	1099	1001	1009
Шахрайство з фінансовими ресурсами (ст. 222 ККУ)	62	58	60	62

*Побудовано авторами на підставі використаних інтернет-ресурсів [5, 9]

Отже, кримінологічні дослідження свідчать про набуття актуальності зростання економічної злочинності в країні, яка проявляється в примітивних та навіть цинічних формах. Останнє наявне в банківській сфері, де кредитно-фінансові розкрадання посідають одне з перших місць. Найбільш поширеними засобами вчинення розкрадань є: підробка банківських документів, шахрайство під видом конвертації гривні, використання підроблених пластикових платіжних засобів та присвоєння грошей, отриманих шляхом ненадання замовнику товару або послуги. Присвоєння грошей як протиправне діяння є досить поширеним у мережі інтернет-магазинів, більшість яких очолюють саме шахраї. Наразі спостерігається стабільна гнучка тенденція до зростання організованої злочинності, котра властива розкраданням у значних розмірах та хабарництву. Відбувається зрощування розкрадачів зі злодіями, грабіжниками й іншими представниками кримінальної злочинності, з одного боку, й активна взаємодія з тіньовою економікою, що утворює фундамент економічної злочинності, з іншого.

Аналізуючи кримінологічну теорію та особливості економічних злочинів тіньової економіки, слід надати характеристику особи злочинця, що складає мотиви для створення його портрета з подальшим переліком умов та причин, фонових явищ, які можуть бути застосовані в процесі розробки заходів протидії та запобігання економічним злочинам. Характеризуючи особу розкрадача, не можливо не помітити співвідношення чоловіків та жінок. Приблизна рівновага статей обумовлена досить логічною системою стереотипів: жінки найчастіше обіймають посади, пов'язані з виконанням бухгалтерського обліку, обслуговуванням товарно-матеріальних цінностей у торгівлі та сфері побуту. Серед керівних посад, віднесених до групи організованих розкрадань, найбільшу частку обіймають чоловіки, переважна більшість яких були раніше засуджені за хабарництво, тому й не дивно, що такі особи виконують спеціальні виконавчо-розпорядницькі функції, властиві управлінській ланці. За даними кримінологічних досліджень, більшість осіб чоловічої статі, які були раніше засуджені та перебувають на управлінських посадах державної служби, мають середню або незакінчену вищу освіту. Аналіз понад 100 кримінальних справ дав можливість визначити, що кожний п'ятий злочин, пов'язаний із розкраданням, учиняється з використанням службового становища та є груповим. До особливостей належить ієрархічна система посадових осіб, які є злочинцями або становлять організовану злочинну групу.

Характеристика особи злочинця у сфері економіки надає інформацію про те, що головною ознакою є вік: 75 % осіб старші за 30 років. Не слід замовчувати питання рецидиву, що є актуальним у кримінальному праві, адже в економічній злочинності рецидив трапляється доволі часто, а саме в галузі господарства [11, с. 202].

Причини та умови злочинів у сфері економіки є доволі складними й потребують детального розгляду та всебічного вивчення як з боку кримінології, так і з боку економічних наук.

Умови скоєння злочинів у сфері економіки на етапі реформування різних державних систем та впровадження нових технологій щодо економічного середовища, є різноманітними: комфортними; на підготовлених місцях та позиціях; які становлять собою рецидив; які є окремим пунктом для виявлення злочинності в особливо великих розмірах та тяжких наслідках. Детермінацію злочинів у сфері економіки слід вбачати в поєднанні суб'єктивного й об'єктивного аспектів. Суб'єктивний аспект – це причини явища, що розглядається. Такими можна вважати суперечності між антисоціальними властивостями злочинців та рівнем економічних відносин, що склалися в суспільстві і регулюються нормативно. Дія вказаної причини виявляється на фоні умов, які мають об'єктивний характер. Серед них найбільш впливовими є такі економічні умови: саме в економіці виявляються суперечності, які формують корисливу протиправну мотивацію громадян. Впливовість таких факторів підтверджує новітня історія України [2, с. 129].

У період економічної кризи останнього десятиліття валовий внутрішній продукт країни скоротився майже у 2,5 рази. Непослідовні економічні реформи обумовили масове зупинення виробництва. За наявності офіційних перепоп економіка почала реалізуватися в неофіційному вигляді. Тож не дивно, що злочинність в економічній сфері швидкими темпами поширювалася, сягаючи 50–60 % валового внутрішнього продукту. На сьогодні є достатній перелік факторів економічної злочинності, але актуальним вважається фактор та умови, пов'язані з діяльністю правоохоронних органів.

Актуальне питання протидії рейдерству становить собою положення про поширення протиправного захоплення майна та власності. Рейдерство здійснюється за допомогою підробки документів та судових рішень, у ході чого злочинці набувають майнових прав на підприємства, фірми, організації, вартість яких становить більше десятків мільйонів гривень. Обов'язковою умовою таких дій та виявлення злочинних проявів є протиправна діяльність державних службовців, не становлять виняток і співробітники правоохоронних органів.

Умотивованим наміром користуються злочинці у сфері тіньової економіки, яка надає їм більш тверду мотивацію до вчинення кримінальних протиправних діянь. Такий мотив є саме спонукальний, надає змогу заняття протиправною діяльністю у сфері економіки. Ним, як правило, виступає користь, прагнення до матеріального добробуту, володіння престижними речами, що дорого коштують, прагнення зайняти високе становище в суспільстві, яке дає доступ до благ, що недоступні рядовому працівнику.

Із загостренням злочинності у сфері економіки постає питання її запобігання. Найбільш ефективними вважаємо спеціально-кримінологічні заходи.

Протидія злочинам у сфері економіки полягає в застосуванні заходів виховного характеру, які за своєю природою спрямовані на реалізацію програми попередження економічної злочинності з урахуванням новітніх тенденцій у їх динаміці, упровадження практики щодо фактів учинення злочинів у сфері господарської діяльності, систематизоване формування через засоби масової інформації громадянської позиції для захисту своїх прав у системі економічних відносин. Залучення відповідних державних органів до протидії економічним злочинам перебуває на етапі реформування. Департамент захисту економіки Національної поліції України виконує не всі покладені на нього завдання відповідно до закону, що є досить пригніченим фактом та надає більш широкий доступ до набуття актуальності поширення економічної злочинності в цілому на фоні детермінованих явищ. Досить часто трапляються випадки, що саме співробітники правоохоронних органів, які повинні реалізувати функцію боротьби з економічною злочинністю, є злочинцями та скоюють злочини, що належать до найтяжчих. Недоліком є відсутність контролю над діяльністю таких правоохоронних органів; реформація, яка мала відбутися під час створення нового підрозділу, не включала в себе той факт, що буде здійснюватися суворий нагляд за додержанням законодавства під час провадження певної правоохоронної діяльності, спрямованої саме на подолання економічної злочинності. Мабуть, відповідальні особи, які склали концепцію реформи, мали на меті поновити кадровий склад підрозділу та «безконтрольно пустити новачків до роботи з професійними злочинцями цього середовища».

Лише за суворого дотримання всіх процесуальних норм та законності положень можна подолати економічну злочинність. Постає необхідність посилити повноваження Департаменту захисту економіки Національної поліції України в межах чинного законодавства та надати пропозиції щодо можливостей реалізації нових програм протидії економічній злочинності.

Доцільним у ході виявлення порушення чинного законодавства та фіксування факту вчинення караного протиправного діяння буде застосувати суворий та неухильний контроль із боку прокуратури за діяльністю правоохоронних органів, посилити заходи координації підрозділів Національної поліції, надати можливість співробітникам прокуратури виконувати посадові обов'язки на місцях, створити новітні підрозділи правоохоронних органів. Також зі сторони прокуратури слід здійснювати неухильний контроль за додержанням законів під час провадження оперативно-розшукової діяльності та досудового розслідування.

Прокуратура на фоні інших правоохоронних та правозахисних органів має ретельно виконувати свої обов'язки, особливо у сфері нагляду за додержанням законодавства та координації правоохоронної діяльності. Для аналізу протидії економічній злочинності необхідно розглянути суб'єкт протидії злочинам, пов'язаним із державними закупівлями. Таким суб'єктом є прокуратура України, яка здійснює першочергові заходи щодо виявлення злочинів у сфері державних закупівель та за цим фактом – порушення кримінального провадження.

Діяльність прокуратури щодо протидії злочинності має всебічний характер, реалізується в конкретних напрямках із використанням передбачених законом форм і методів. Також важливо зазначити, що органи прокуратури є важливим суб'єктом протидії злочинності у сфері державних закупівель. Діяльність прокуратури з протидії злочинам указаної категорії полягає в цілеспрямованій роботі для недопущення їх учинення, усунення їх причин та умов, переривання злочинної діяльності на різних стадіях, притягнення винних до кримінальної відповідальності. Реалізується вона у відповідних напрямках: аналітичному, правоохоронному, координаційному та інформаційно-виховному. Подальший розвиток діяльності прокуратури щодо протидії злочинності у сфері державних закупівель пов'язаний насамперед із запровадженням спеціалізації прокурорської роботи з указаної категорії, удосконаленням її правових засад, а також перспективністю наукових досліджень у цій сфері [13, с. 32].

Кримінологічні заходи, які спрямовані саме на усунення недоліків у статистичній звітності щодо злочинності на теоретичних та практичних засадах, є не менш важливою категорією. Серед кримінологічних заходів слід виокремити саме спеціально-кримінологічні напрями, які є найефективнішими для запобігання злочинності. У результаті аналізу наукових матеріалів та досліджень фахівців із Національної академії прокуратури України з'ясовано, що найчастіше застосовуються в ході провадження функціональних обов'язків суб'єкта повноважень саме спеціально-кримінологічні напрями.

Важливим для протидії злочинності у сфері економіки є правоохоронний напрям. Він становить головний зміст діяльності прокуратури, спрямований на реалізацію її конституційних функцій. У системі протидії злочинності у сфері економіки правоохоронній діяльності прокуратури належить особливе місце. Так, складовими правоохоронної діяльності прокуратури є:

- нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування;
- нагляд за додержанням законів під час проведення оперативно-розшукової діяльності;
- підтримання державного обвинувачення;
- нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян;
- представництво інтересів громадянина і держави в суді [13, с. 29].

На думку авторів, у межах цього дослідження доцільно розглянути лише найважливіші з них.

Так, нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування здійснюється у формі процесуального керівництва. Предметом такого нагляду є дотримання вимог норм КПК України, що регламентують діяльність органів досудового розслідування з виявлення та усунення причин і умов, які сприяли вчиненню злочинів у сфері економіки. Це означає, що кримінологічний нагляд прокурора на стадії досудового розслідування має забезпечити ґрунтовне та всебічне дослідження вчиненого злочину в кожному кримінальному провадженні.

Другою складовою правоохоронної діяльності прокуратури є нагляд за додержанням законів органами, які відповідно до положень чинного законодавства здійснюють оперативно-розшукову діяльність у сфері економіки, зокрема: Департаментом державної служби боротьби з економічною злочинністю Міністерства внутрішніх справ України, Департаментом контррозвідувального захисту інтересів держави в сфері економічної безпеки Служби безпеки України, а надалі також Національним антикорупційним бюро України. Органи прокуратури впливають на якість та ефективність діяльності цих органів, уживають заходів для забезпечення її відповідності закону. Одним із головних завдань нагляду за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, є контроль за виконанням ними обов'язку, визначеного п. 1 ст. 7 Закону «Про оперативно-розшукову діяльність», зокрема щодо попередження, своєчасного виявлення і припинення злочинів та викриття причин і умов, які сприяють їх учиненню. Крім того, важливою для протидії злочинам у сфері економіки є оперативно-розшукова профілактика, яка передбачає здійснення оперативно-розшукових і профілактичних заходів щодо осіб, які схильні й часто опиняються в ситуаціях, сприятливих для вчинення злочинів, наприклад, членів комітетів із конкурсних торгів [13, с. 29].

До заходів спеціально-кримінологічного характеру можна віднести:

1) проведення органами захисту економіки комплексних перевірок відповідно до чинного законодавства на предмет здійснення товарно-грошових операцій суб'єктами підприємницької діяльності, що створені при комунальних, державних установах, організаціях та підприємствах;

2) проведення відповідними органами перевірки доцільного використання бюджетних коштів та виявлення злочинів у сфері державних закупівель;

3) проведення на законних підставах оперативно-розшукової діяльності з метою протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом;

4) проведення комплексної перевірки законності здійснення суб'єктами підприємницької діяльності товарно-грошових операцій, зокрема в паливно-енергетичній сфері, із метою виявлення фактів одержання тінювих доходів шляхом прихованого вилучення з обігу сум різниці між собівартістю та роздрібними цінами на товари та послуги;

5) проведення скоординованої роботи з профілактики та виявлення правопорушень, пов'язаних з адмініструванням та сплатою податку на додану вартість унаслідок здійснення незаконних експортних операцій та припинення діяльності організаторів створення та незаконної діяльності фіктивних підприємств. Лише за суворого дотримання законних вимог, проведення системної роботи, провадження на законних підставах комплексних перевірок, реалізації програми протидії економічним злочинам можна дійти результату поліпшення ситуації у сфері економіки [2, с. 101].

Упровадження досліджень різних видатних науковців у сфері протидії економічним злочинам дозволить виділити в результаті нові профілактичні методи, заходи запобігання та методологію ліквідації економічних злочинів [8, с. 123].

Спеціально-кримінологічні заходи запобігання злочинам у сфері економіки є дієвими лише за умови провадження їх відповідними органами державної влади у сфері захисту економіки та за дотримання відповідного чинного законодавства, що регулює діяльність цих органів.

Комплексні дії, зазначені вище, спрямовані на подолання злочинності та проведення профілактичних заходів із метою запобігання злочинним проявам. Такі дії дозволять захистити та зміцнити економіку і впровадити позитивні статистичні дані.

Висновки. Тіньова економіка в Україні є однією з найбільших перешкод для розвитку конкурентоспроможності країни, зростання соціальних стандартів життя населення та інтеграції в європейське співтовариство. Вона є відображенням активної криміналізації економічних процесів, високої корумпованості органів державної влади та низької правової й податкової культури юридичних та фізичних осіб. Проблематика економічної злочинності з'явилася порівняно нещодавно та набирає шалених обертів. Зареєстрована інформація щодо економічних злочинів становить більше 40 % усієї статистики порівняно з іншими видами злочинів, тому не дивно, що питання запобігання економічним злочинам стає актуальним для сьогодення. У структурі злочинів економічної спрямованості третину становлять посягання на власність, до 20 % – злочини у сфері господарської діяльності, і майже половину – злочинні дії з використанням службових повноважень.

Нагальним питанням постає запобігання економічним злочинам, ефективними та більш дієвими є спеціально-кримінологічні заходи запобігання, які передбачають провадження відповідними органами перевірок на предмет здійснення товарно-грошових операцій суб'єктами підприємницької діяльності, доцільного використання бюджетних коштів, проведення на законних підставах оперативно-розшукової діяльності з метою протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, та інше. Лише за суворого дотримання всіх процесуальних норм та законності можна подолати тіньову економіку країни.

Список використаних джерел

1. Варналій З. С. Тіньова економіка в системі інституціональних загроз економічній безпеці України. *Тіньова економіка: світові тенденції та українські реалії: матеріали міжвідомчої наук.-практ. конф. (Київ, 23 черв. 2017 р.)*. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2017. С. 29-32.
2. Голіна В. В., Даньшин І. М., Валуцька М. Ю. Кримінологія: Загальна та Особлива частини: підручник / за заг. ред. В. В. Голіної. 2-ге вид. перероб. і доп. Харків: Право, 2009. 288 с.
3. Економічна безпека: навч. посіб. / О. Є. Користін, О. І. Барановський, Л. В. Герасименко та ін.; за ред. О. М. Джужі. Київ: Алерта; КНТ; Центр учбової літератури. 2010. 368 с.
4. Журавель В. А., Резнікова О. І. Тіньова економіка та корупція в Україні: криміналістичні засоби протидії. *Тіньова економіка: світові тенденції та українські реалії: матеріали міжвідомчої наук.-практ. конф. (Київ, 23 черв. 2017 р.)* Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2017. С. 48-52.
5. Звіт про кримінальні правопорушення, вчинені на підприємствах, установах, організаціях за видами економічної діяльності за січень-грудень 2017 року. *Генеральна прокуратура України: офіц. вебсайт*. URL: <https://old.gp.gov.ua/ua/statinfo.html> (дата звернення: 10.03.2020).
6. Кравчук С. Й. Економічна злочинність в Україні: навч. посібн. Київ, 2009. 282 с.
7. Кримінологія: питання та відповіді / кол. авт. О. О. Авдєєв, А. А. Васильєв та ін.; за заг. ред. О. М. Литвинова. Харків: Золота миля, 2015. 324 с.
8. Сміян Л. С., Нікітін Ю. В. Кримінологія. Київ: Національна академія управління, 2010. 239 с.
9. Звіт про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. *Генеральна прокуратура України: офіц. вебсайт*. URL: <http://www.gp.gov.ua> (дата звернення: 20.03.2020).
10. Сірко А. В. Економічна теорія. Політекономія. Київ: Центр учбової літератури, 2014. 416 с.
11. Тіньова економіка: сутність, особливості та шляхи легалізації: монографія / за ред. З. С. Варналій. Київ: НІСД, 2006. 574 с.
12. Ткаченко П. І., Кузьменко А. О. Детермінація злочинів в сфері економіки та їх запобігання. *Протидія економічній злочинності: теоретичний, методичний та практичний аспекти: матеріали науково-практичного семінару ДДУВС МВС України*, 2019. 202 с.
13. Болгов В. Прокуратура України як суб'єкт протидії злочинності у сфері державних закупівель. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2015. № 1. С. 27–33.

Надійшла до редакції 02.06.2020

References

1. Varnaliy Z. S. (2017). Tin'ova ekonomika v systemi instytutsional'nykh zahroz ekonomichniy bezpetsi Ukrainy [The shadow economy in the system of institutional threats to economic security of Ukraine]. *Tin'ova ekonomika: svitovi tendentsiyi ta ukrayins'ki realiyi: materialy mizhvidomchovi nauk.-prakt. konf.* (Kyiv, 23 cherv. 2017 r.). Kyiv: Nats. akad. vnutr. sprav, S. 29-32.
2. Holina V. V., Dan'shyn I. M., Valuys'ka M. Yu. (2009). Kryminolohiya: Zahal'na ta Osoblyva chastyny: pidruchnyk [Criminology: General and Special Parts]. Kharkiv: Pravo. 288 s.
3. Ekonomichna bezpeka [Economic security]: navchal'nyy posibnyk (2010) / O. Ye. Korystin, O. I. Baranov's'kyi, L. V. Herasymenko ta in.; za red. O. M. Dzhuzhi. Kyiv: Alerta; KNT; Tsentr uchbovoyi literatury. 368 s.
4. Zhuravel' V. A., Reznikova O. I. (2017). Tin'ova ekonomika ta koruptsiya v Ukraini: kryminalistychni zasoby protydyi [The shadow economy and corruption in Ukraine forensic countermeasures]. *Tin'ova ekonomika: svitovi tendentsiyi ta ukrayins'ki realiyi: materialy mizhvidomchovi nauk.-prakt. konf.* (Kyiv, 23 cherv. 2017 r.) Kyiv: Nats. akad. vnutr. Sprav. S. 48-52
5. Zvit pro kryminal'ni pravoporushennya, vchyneni na pidpryemstvakh, ustanovakh, orhanizatsiyakh za vydany ekonomichnoyi diyal'nosti za sichen'-hruden' 2017 roku [Report on criminal offenses committed at enterprises, institutions, organizations by type of economic activity for January-December 2017] (2017). *General'na prokuratura Ukrainy: ofits. veb-sayt.* URL: <https://old.gp.gov.ua/ua/statinfo.html>.
6. Kravchuk S. Y. (2009). Ekonomichna zlochynnist' v Ukraini [Economic crime in Ukraine]: navchal'nyy posibnyk. Kyiv. 282 s.
7. Kryminolohiya: pytannya ta vidpovidi [Criminology: questions and answers] (2015) / col. avt. O. O. Avdeev, A. A. Vasylyev ta in.; za zah. red. O. M. Lytvynova. Kharkiv. Zolota mylya. 324 s.
8. Smiyan L., Nikitin Yu. (2010). Kryminolohiya [Criminology]. Kyiv: Natsional'na akademiya upravlinnya. 239 s.
9. Zvit pro zareyestrovani kryminal'ni pravoporushennya ta rezul'taty yikh dosudovoho rozsliduvannya [Report on registered criminal offenses and the results of their preliminary investigation]. *General'na prokuratura Ukrainy: ofits. veb-sayt.* URL: <http://www.gp.gov.ua>.
10. Sirko A. B. (2014). Ekonomichna teoriya. Politekonomiya [Economic theory. Political economy]. Kyiv: Tsentr uchbovoyi literatury. 416 s.
11. Tin'ova ekonomika: sutnist', osoblyvosti ta shlyakhy lehalizatsiyi (2006) [Shadow economy: essence, features and ways of legalization]: monohrafiya / za red. Z. S. Varnaliy. Kyiv: NISD. 574 s.
12. Tkachenko P. I., Kuz'menko A. O. (2019). Determinatsiya zlochyniv v sferi ekonomiky ta yikh zapobihannya [Determination of economic crimes and their prevention]. *Protydiya ekonomichniy zlochynnosti: teoretychnyy, metodychnyy ta praktychnyy aspekty: materialy naukovopraktychnoho seminaru DDUVS MVS Ukrainy.* 202 s.
13. Bolgov V. The Prosecutor's Office of Ukraine as a subject of combating crime in the field of public procurement (2015). *Scientific Journal of the National Academy of the Prosecutor's Office of Ukraine.* № 1. S. 27–33.

SUMMARY

Nadiya O. Fisunenko, Pavlo I. Tkachenko, Albina O. Kuzmenko. Criminological characteristics of the manifestations of the shadow economy. The article analyzes the features of the criminological characteristics of the manifestations of the shadow economy. The essence of the concept of "shadow economy" and its characteristic are investigated. As a result, it turned out that the shadow economy is one of the biggest obstacles to the development of the country's competitiveness, the growth of social standards of living of the population and integration into the European community. It is a reflection of the active criminalization of economic processes, the high corruption of state authorities and the low legal and tax culture of legal entities and individuals.

The study found that the shadow economy gives rise to economic crime, which is harming the economic interests of the state and citizens protected by law, through theft, economic and mercenary official crimes.

Statistical data of the General Prosecutor's Office of Ukraine for recent years are analyzed. Based on the results, it is established that a tendency towards an increase in the severity of economic crimes is observed in the country. Analysis of crimes in the field of economic activity (by types of economic crimes) indicates an increase in tax evasion, misuse of budget funds, etc. So, criminological studies indicate the growing urgency of economic crime in the country.

Criminological theory is investigated, persons who commit economic crimes, their relationship between men and women and areas of professional activity are examined and characterized.

According to the results of the study, it was found that in the structure of economic crimes, a third are attacks against property, and almost half are criminal acts using official powers. The urgent issue is the prevention of economic crimes, effective and more specific are criminological preventive measures, which include the performance by the relevant authorities of inspections for the implementation of commodity-money transactions by business entities, it is advisable to use budgetary funds, legally conduct operational search activities in order to counter the legalization (laundering) of proceeds from crime, and more. Only with strict observance of all procedural rules and the rule of law, is it possible to overcome the country's shadow economy.

Keywords: *criminological prevention, economic crime, protection of the economy by criminal legal means, shadow economy, combating economic crimes, specially-criminological prevention of economic crimes.*